tunnustama selle seisukorra, milles eestlased tol ajal elasid. Oma esimesed vaenulised muljed kiriku ülevõimu vastu koolis võttis ta juba kindlasti seminarist kaasa, kus Zimse tihtikordiste märkustega oma kasvandikke tutvustas selle võitlusega, mis Saksamaal õpetajate poolt oli käimas klerikalismi vastu. J. oli 15-aastaselt (1856) seminari astunud peale seda, kui ta isalt oli saanud algõpetust ja käinud mõne talve klk.-koolis. Kesk õpiaega suri ta isa Tormas. Kogudus, kes vana J.-i väga oli armastanud, ootas 1½ a., kuni poeg seminari kursuse lõpetas ja isa asemele ametisse hakkas (1859). Kuid Torma ei jäänud noor J. kauaks. Köstrite ebanormaalne õiguseta seisukord kirikuõpetajate piirita omavoli all ei võinud vabadustarmastavale noormehele meeldida. Et ta nii soe usumees polnud kui ta isa, siis oli ta vahekord kogudusega ka vilum. Sellele lisaks tuli kiriku-eestseisja rahulolematus ta koolitööga, mis mõisnikkudele tundus olevat liiga moodis. Ja kui üsna tühisel piiritülil J.-i karjase pärast tuli kokkupõrge kiriku-eestseisja v. Liphartiga, võttis see köstrimaad J.-ilt ära. Ehkki teda klk.-kooliõpetaja ametist ei saadud nii hõlpsasti tagandada, pidi ta siiski Tormast lahkuma, kuna ta maade äravõtmise läbi palgata jäi. Tüli järel suuremõjulise mõisnikuga ei võinud noormees selle peale mõteldagi kodumaal teist sarnast kohta saada. Ta pööris sellepärast silmad Venemaa poole ja sai a. 1861 koha Jamburis sealsete saksa kolonistide koolis. Venemaa vabama olukorra peale oli J.-i tähelepanu juhtinud Balti saksa noor kirjanik dr. Schultz-Bertram (vt.), kes Peterburis elas ja sealt Tormas oma isa Friedenthali mõisas käies J.-iga oli tutvunud. A. 1863 siirdus J. Peterburi, kus ta esiti ühes gümnaasiumis klassiülevaataja koha sai. Siin hakkas ta oma seminariharidust hoolega täiendama, tegi a. 1865 gümnaasiumi saksa keele ülem-kooliõpetaja eksami ja sai selle järel ka kõrgemais ringkonnis paremtasutavaid eratunde. Nii andis ta isegi keiserlikus perekonnas eratunde suurvürst Konstantin Nikolajevići tütrele Olgale, pärastisele Kreeka kuningannale.

Venemaal puhusid tol ajal vabameelsed tuuled. Krimmi sõda oli Nikolai I tagurlise ajajärgu lõpetanud ja Aleksander II alustas oma sisereforme. Ühel hoobil algas ja tugevnes Moskvas vene rahvuslik-slavofiilne vool, mis m. s. sihtis ka keisrikojas mõjule tõusnud Balti mõisnikkude ja nende keskaegiste eesõiguste vastu Baltimail. Seda voolu kasutasid Peterburis elavad lätlased ja eestlased eesmärgiga kihutustööd teha kodumaa vabastamiseks saksa aadli ülevõimu alt Oma Torma kokkupõrke muljeid mäletades pidi siin tuld võtma ka vabameelne J., kellele äratajaks sai eesti professor J. Köler (vt.). J., kelle suured politilised anded vara tärkasid, kujunes nende mõjude all tulisemaks eesti rahvuslaseks. A. 1865 hakkab ta Jannseni »Eesti Postimehes« kirju avaldama, mis suurt pahameelt äratavad vana-balti ringkonnis. Koolimehena torkasid J.-ile kõige pealt silma meie viletsad kooliolud. Neid vitsutasid tema esimesed avalikud kirjad ja nõudsid uuendusi. Et koolidel ka õppeabinõud puudusid, hakkas ta ise õpperaamatuid kirjutama. Peterburis ilmusid tema sulest uus aabitsa raamat hääldamisviisi järele (1866), »Kooli Lugemise raamat I« (Tartu, 1867), »Weikene Geograafia« (1868) ja sinna juurde kuuluv »Kooli atlas«. Kõigest vaimulikkude vastuseisust hoolimata murdsid need head raamatud omale teed rahvakoolidesse ja mõjustasid suurepäraselt meie alghariduse edenemist. Rahvakoolide asjus seisis J. ka Peterburis elades kodumaaga alatasa ühenduses. Tema oli alalises kirjavahetuses näit. tuttava rahvakooli-õpetajaga, Holstre Jaan Adamsoniga (vt.) ja võttis osa koolide revidendi, Paistu õp. Hanseni poolt ellukutsutud Liivimaa eesti kooliõpetajate konverentsidest, kus ta isegi kõnesid pidas ja teravalt siiamaalse koolikorralduse, vananenud õppemeetodi ja õppekavade vastu üles astus, iseäranis kooli tunniplaani ülekoormatuse vastu usuõpetusetundidega. See viis ta teravasse vastollu saksa soost kirikuõpetajatega, kelledes ta tagurluse peakantsi näeb. Nendel konverentsidel algatatud vastolud kajastusid varssi ka »Eesti Postimehes«. Ägedad vaidlused kooliasjades tekkisid saksa kirikuõpetajate ja J.-i vahel (Viljandi õp. Ferdinand Hörschelmann [vt.] j. t.). Puht-kooliküsimustest laienesid need vaidlused varssi koolipolitilisteks. Vaieldi selle üle, kas on meie tagurline kiriku- ja koolipolitika eesti rahvaharidust ja üldist edu kinni pidanud või mitte. J.-ile kõige ägedamalt kallale tungides leidsid kirikuõpetajad, kes mingisuguse vasturääkimisega harjunud ei olnud, J.-i tooni lubamatult jämeda olevat ja maskeerisid oma asjalikult allajäämist ja vaikimist sellega, et neil ei sündida niisugusel toonil edasi vaielda.

J.-i raamatud olid kõik uues kirjaviisis kirjutatud, mis Eesti Soomest üle võttis. Selle uue kirjaviisi eest võitles ta Jannseni »Eesti Postimehes«. Järk-järgult siirdus J. oma kirjades ikka rohkem üldpolitiliste uuenduste nõudmisele meie kodumaal, kuna ta selgesti tundis, et rahva vaimline ja majanduslik elu enne paranema ei hakka, kui mõisnikkude ja kiriku ainuvalitsust kodumaa sise-elus ei kaotata ja rahvale rohkem haridust ei muretseta. Juba 1870. a. alul hakkab J. »Eesti Posti-